

Steden- bouw kan ook zo

VOORBEELDENBOEK

Toekomstbestendige stedenbouw
en ruimtelijke planning

SPACE CHINA

22 Traject

Stel een duidelijke projectdefinitie op
Hanteer een dynamisch en cyclisch ontwerpproces
Stedenbouw is context: neem tijd voor een grondige analyse
Gebruik ontwerpend onderzoek voor visievorming en kennisopbouw
Vertrek vanuit een masterplan
Richt een kwaliteitskamer op

42 De participatieve stad

Betrek bewoners en gebruikers van in het begin
Tijdelijk gebruik van leegstande gebouwen
Stimuleer bottom-upinitiatieven
Stimuleer de commons

62 De natuurlijke stad

Gebruik het natuurlijk systeem als gids
Onthard en vergroen
Versterk het groenblauwe netwerk
Strategie van de twee netwerken
Lobbenstadmodel
Werk aan robuuste valleigebieden
Stimuleer biodiversiteit en avontuurlijk groen
Stimuleer natuurinclusief bouwen
Voorzie kleinschalige en lokale voedselproductie

114 De verbonden stad

Hanteer nabijheid als vertrekbasis
Implementeer het STOP-principe
Stimuleer stappen
Stimuleer trappen
Voorzie fietsdelen
Stimuleer het openbaar vervoer
Beperk het aantal autoparkeerplaatsen
Stimuleer autodelen

134 De aanpasbare stad

Zet in op stads- en dorpskernversterking
Levendige dorpen: op zoek naar een nieuw evenwicht
Herbestem brownfields op een slimme manier
Zet in op collectieve renovatie
Ontwerp in functie van verandering

162 De circulaire stad

Bouw niet als het niet nodig is (Reduce)
Stimuleer compact wonen (Reduce)
Hergebruik sites, gebouwen en materialen (Reuse)
Sluit de water- en energiekringlopen (Reuse + Recycle)
Stimuleer de toepassing van circulaire principes en materialen (Reuse + Recycle)
Stimuleer maakindustrie in de stad

190 De inclusieve stad

Zet in op sociale woningbouw
Stimuleer Community Land Trust
Stimuleer woningcoöperaties
Stimuleer gemeenschappelijke woonvormen

210 Instrumenten

Leg de toekomstvisie vast in een Beleidsplan Ruimte
Veranker principes in een RUP
Gebruik een duurzaamheidsmeter
Veranker principes in een samenwerkingsovereenkomst
Grondbeleid: grondenbank en grondenruil
Maak gebruik van erfpacht
Gebruik stedenbouwkundige lasten
Zet de stedenbouwkundige verordening in

---

233 [Aan de slag](#)
234 [Bibliografie](#)
239 [Beelden](#)
240 [Colofon](#)

We staan voor immense uitdagingen. Denk aan de klimaatverandering, het verlies aan biodiversiteit, de vergrijzing en gezinsverdunning, de toenemende ruimtelijke wanorde – om er maar enkele te noemen. Gelukkig beseffen steeds meer mensen dat dringende actie nodig is. Onze toekomst hangt af van hoe we deze ecologische en sociale uitdagingen het komende decennium zullen aanpakken. Een groene saus zal niet volstaan. Er is nood aan een heuse transitie of omslag: van een lineaire naar een circulaire economie, van fossiele naar hernieuwbare energie en van een destructief naar een regeneratief systeem waarin we natuurlijke processen herstellen, vernieuwen en revitaliseren.

De laatste jaren zien we heel wat hoopgevende initiatieven die deze transities vormgeven. Dit boek zet positieve projecten in de kijker om de lezer te inspireren en verder op weg te helpen. Zo kunnen we samen werk maken van regeneratieve steden waarin de gezondheid en het welzijn van mens en natuur primeren. Dit inspiratieboek is er voor iedereen die met stedenbouw en ruimtelijke planning te maken heeft en wil werken aan de regeneratieve stad: beleidsmakers, bedrijven, experts en professionals in de stedenbouw, architectuur of landschapsarchitectuur, belangengroepen, maatschappelijke organisaties, procesmanagers en burgers. Met het voorbeeldenboek 'Stedenbouw kan ook zo' willen we in de eerste plaats kennis meegeven over de verschillende maatschappelijke uitdagingen en de impact van stedenbouw en ruimtelijke planning hierop. We bieden oplossingen aan en illustreren die aan de hand van goede voorbeelden. En we reiken praktische handvaten aan, zowel wat betreft het traject als de toepassing van concrete ontwerp- en uitvoeringsstrategieën.

In 2010 publiceerden we het boek *Duurzame stedenbouw in woord en beeld* (Heuts & Rombaut, 2010). Dat werk was dringend aan een update toe. Het nieuwe voorbeeldenboek *Stedenbouw kan ook zo* is opgebouwd aan de hand van het schema van de 'regeneratieve stad' en de verschillende thema's die hieraan gekoppeld zijn.

We spreken in dit boek gemakshalve over 'stedenbouw' en 'de stad'. Uiteraard zijn dit boek en de principes die erin beschreven worden van toepassing op alle soorten projecten in alle mogelijke gebieden: niet enkel in de stad, maar ook in de stadsrand, in het dorp en in de open ruimte. We hebben het in dit boek dus niet enkel over de bebouwde ruimte. Want de bebouwde ruimte en de open ruimte zijn – zeker in het dichtbebouwde Vlaanderen – onlosmakelijk met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk.

Elk hoofdstuk begint met een korte beschrijving van de uitdagingen en schetst vervolgens verschillende strategieën die een antwoord bieden op die uitdagingen. Elk van die strategieën illustreren we aan de hand van een of meerdere voorbeeldprojecten. Sommige voorbeeldprojecten passen ook in andere hoofdstukken, omdat ze meerdere strategieën combineren. We hebben dus keuzes gemaakt en hebben de projecten telkens beschreven vanuit een welbepaalde invalshoek. Dat maakt dat we nooit 100% volledig konden zijn of dat we binnen de ruimte van dit boek niet alle facetten en aspecten van elk project uit de doeken konden doen.

De rijke oogst aan voorbeeldprojecten die je in dit boek vindt, is het resultaat van een oproep die we begin 2021 lanceerden bij gemeenten, ontwerp bureaus, projectontwikkelaars en burgercollectieven. Dankzij de vele inzenders hebben we heel wat boeiende en inspirerende voorbeelden kunnen verzamelen. Bedankt hiervoor!

Ook hartelijk dank aan de leden van de klankbordgroep: Griet Celen (VLM), Luc Eeckhout (KU Leuven), Els Huigens (Fris in het Landschap), Trui Maes (Samenhuizen), Erik Rombaut (KU Leuven), Jean-François Van den Abeele (Fris in het Landschap), Jonas Vanneste (BUUR Part of Sweco), Ward Verbakel (plusofficearchitects) en Oda Walpot (Team Vlaams Bouwmeester). Dankzij hen is het boek zeker en vast beter en rijker dan wanneer we het alleen hadden geschreven!

Dit boek is mede tot stand kunnen komen dankzij een crowdfundingcampagne. Dank aan alle 101 crowdfunders! Met een speciale vermelding voor Geert Duyck, ABLLO vzw, Vlaanderen Circulair, a1ar, de West-Vlaamse Intercommunale (WVI), Provincie Oost-Vlaanderen, Provincie West-Vlaanderen, Fris in het Landschap, Van Roey Vastgoed en stad Geel.

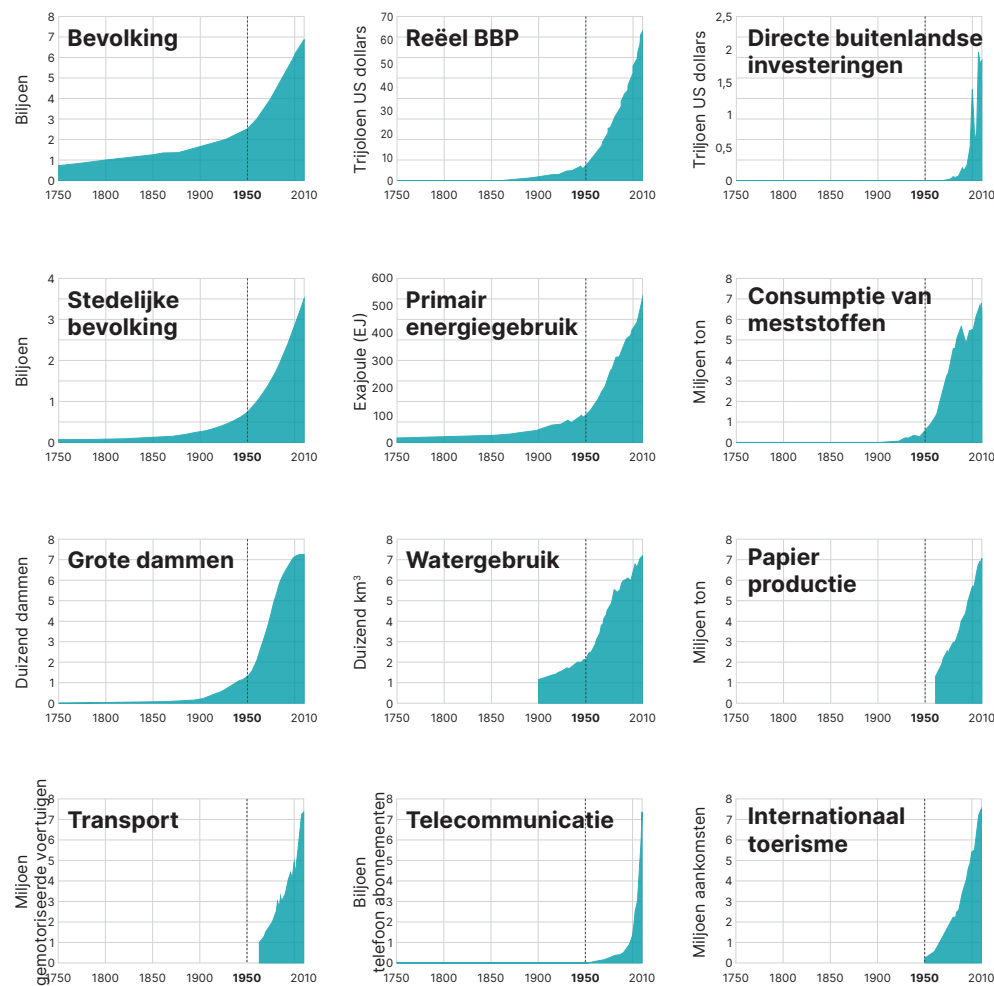
WELKOM IN HET ANTROPOCEEN

In de afgelopen 11.700 jaar, die geologen het Holoceen noemen, hebben we op wereldschaal in een Tuin van Eden geleefd, althans wat betreft het opmerkelijk stabiele klimaat. Die stabiliteit is de afgelopen decennia sterk bedreigd door menselijk handelen. Na 11.700 jaar Holoceen zijn we in een nieuw tijdperk terechtgekomen: het Antropoceen.

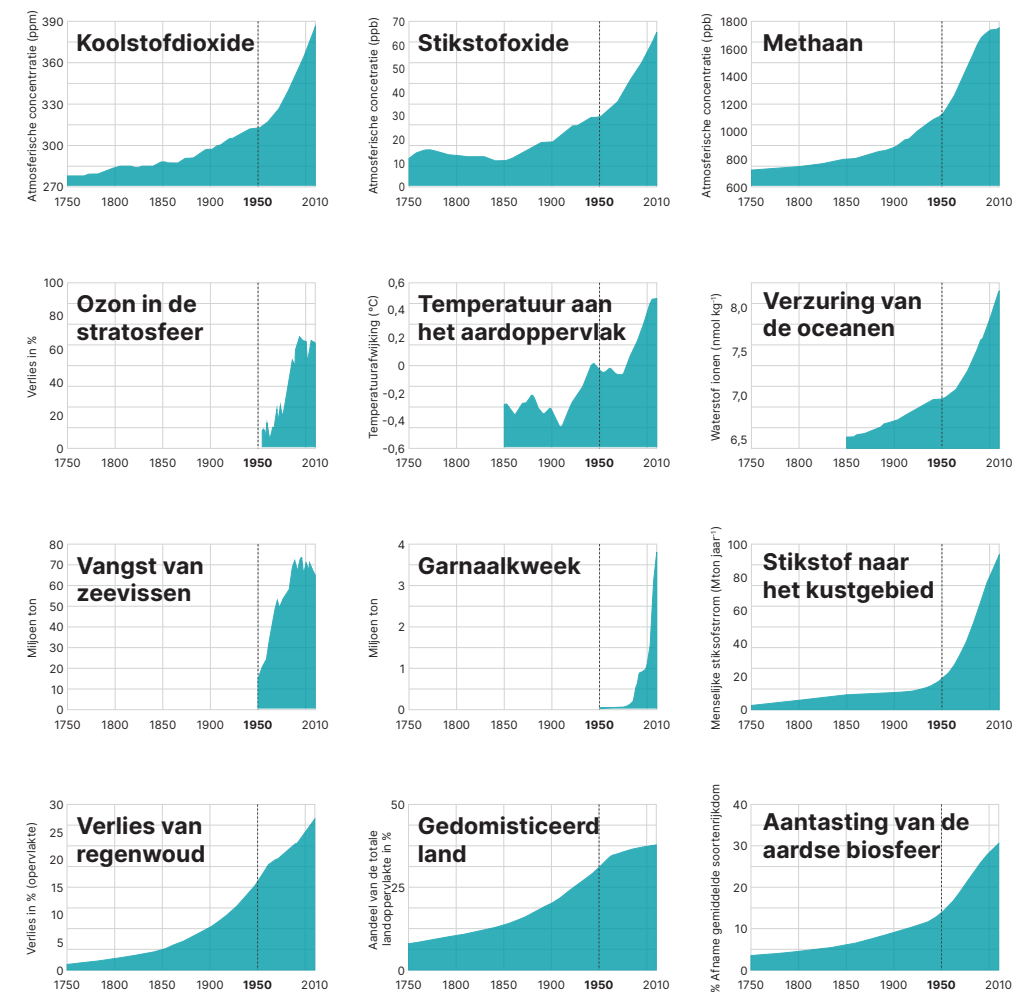
Het is het tijdperk waarin de mens alles naar zijn hand zet en het ecosysteem van de aarde in gevaar brengt.

Figuur 1: Een set van 24 globale indicatoren – of een ‘planetair dashboard’ – die ‘the great acceleration’ van menselijke activiteit in kaart brengt vanaf het begin van de industriële revolutie in 1750 tot 2010, en de daarmee samenhangende veranderingen in het aardsysteem. Bron: *Anthropocene Review*, 2015.

Socio-economische tendensen

Tendensen in het aardse ecosysteem

Figuur 2: Vijf van de negen planetaire grenzen zijn al overschreden als gevolg van menselijke activiteiten: klimaatverandering, verlies van biodiversiteit, gewijzigde landsystemen, gewijzigde biochemische cycli (fosfor en stikstof) en chemische vervuiling. Bron: Steffen et al., 2015 en Person et al., 2022.

VIJF PLANETAIRE GRENZEN ZIJN NU AL OVERSCHREDEN

Het inzicht dat de aarde ‘planetaire grenzen’ heeft die we niet straffeloos kunnen overschrijden, werd in 2009 onderbouwd en gevisualiseerd door onderzoekers van het Stockholm Resilience Centre (Rockström et al., 2009). In het schema hiernaast tonen ze de negen planetaire grenzen die we niet mogen overschrijden zonder ons eigen voortbestaan in het gedrang te brengen. In 2022 stelden de onderzoekers vast dat vijf van de negen planetaire grenzen al overschreden zijn: klimaatverandering, verlies van biodiversiteit, gewijzigde landsystemen, gewijzigde cycli van fosfor en stikstof en chemische vervuiling (Steffen et al., 2015 en Person et al., 2022). Twee van de reeds overschreden planetaire grenzen – klimaatverandering en het verlies aan biodiversiteit – vormen voor wetenschappers zogenaamde ‘kerngrenzen’. Door deze ingrijpend te overschrijden, neemt de onzekerheid over de toekomst van de planeet onvoorspelbaar toe.

De manier waarop we in Vlaanderen onze ruimte gebruiken, de manier waarop we bouwen en slopen, wonen en werken, heeft een impact op verschillende planetaire grenzen. Omgekeerd zullen we onze manier van bouwen en wonen ook steeds meer moeten aanpassen aan de gevolgen van het overschrijden van die grenzen.

Planetaire grens 1: Klimaatverandering

Een te snelle toename van de hoeveelheid broeikasgassen in de atmosfeer zorgt wereldwijd voor een verandering van het klimaat, wat op zijn beurt de weersomstandigheden op aarde beïnvloedt. Deze planetaire grens werd al overschreden. Klimaatverandering zorgt voor meer hittegolven, drogere zomers, korte periodes van hevige neerslag, nattere winters en een stijgend zeeniveau. In Vlaanderen neemt de kans op rivieroverstromingen toe met een factor vijf tot tien. Drogere zomers werken waterschaarste in de hand, wat kan leiden tot drinkwatertekorten, opbrengstverliezen in de landbouw, te weinig diepgang voor de scheepvaart en een slechtere waterkwaliteit, met vissterfte door blauwalgen tot gevolg.

Ruimtelijke ordening en de bouwsector hebben een grote impact op het klimaat. In de eerste plaats door het gebruik van bouwmaterialen. Bij de ontginning van grondstoffen en de productie van bouwmaterialen komt heel wat CO₂ vrij. Als we kijken naar de levenscyclus van een gebouw, zit bijna de helft van het gehele energieverbruik en de bijbehorende klimaatimpact ‘opgesloten’ in de bouwmaterialen zelf. De productie van beton alleen al is verantwoordelijk voor zo’n 8% van de wereldwijde CO₂-uitstoot.

Ook onrechtstreeks heeft ruimtelijke ordening een grote impact op de uitstoot van broeikasgassen. De versnippering van het wonen in Vlaanderen, met veel lintbebouwing en afgelegen verkavelingen, maakt ons afhankelijk van de auto om op het werk te geraken of de kinderen naar school te brengen. Daar komt bij dat het overaanbod aan vrijstaande woningen voor veel energieverstopping zorgt. Een rijhuis kan immers veel zuiniger verwarmd worden dan een alleenstaande woning. Verkeer en gebouwenverwarming zijn samen goed voor 60% van de broeikasgassen die wij als burgers zelf veroorzaken (buiten de industrie). Een betere ruimtelijke ordening is een cruciale sleutel om de klimaatuitdagingen aan te pakken.

De natuur- lijke stad

De natuur staat onder druk door klimaatverandering, overbemesting en de steeds toenemende verharding en versnippering van de open ruimte. Ruimte geven aan natuur en het herstellen en versterken van ecosystemen en hydrologische processen zijn van primordiaal belang om Vlaanderen in de toekomst leefbaar te houden. In dichtbebouwde gebieden is meer ruimte nodig voor groen. Om te komen tot regeneratieve en gezonde steden moeten we stedelijke en natuurlijke systemen beter op elkaar afstemmen.

De aanhoudende, massale uitsterving van planten en dieren behoort, samen met klimaatverandering, tot de grootste ecologische uitdagingen. De EU is vastbesloten om het verlies aan biodiversiteit tegen te gaan en heeft daartoe een strategie uitgewerkt die beschadigde ecosystemen herstelt, de gezondheid van beschermde gebieden verbetert, de vervuiling vermindert en de landbouw biologischer maakt. Om dit te bereiken wil de Europese Commissie dat tegen 2030 op zijn minst 30% van de zeeën en het land in Europa beschermde natuurgebieden zijn. Het 'Half-Earth-concept' (E.O. Wilson, 2016) gaat nog een stap verder. Het is een oproep om de helft van het land en de zee te beschermen om voldoende natuurlijk leefgebied te behouden, de uitstervingscrisis van soorten te keren en de gezondheid van onze planeet op lange termijn te waarborgen.

Biodiversiteit is van levensbelang voor de mens. De mens heeft de natuur nodig als bron van voedsel, zoet water, schone lucht en voor de aanpak van de klimaatverandering. Ook voor de fysieke en mentale gezondheid van de mens en het temperen van hittestress, is het inzetten op biodiversiteit en het vergroenen van de (vaak schaarse) open ruimte in de kernen cruciaal.

Ook de transformatie van de landbouw is een belangrijke opgave om tot een toekomstbestendige, regeneratieve en gezonde stad te komen. De huidige agro-industrie is erg afhankelijk van fossiele brandstoffen en zorgt voor een enorme ecologische voetafdruk van ons voedsel. Door het huidige beleid gericht op vrijhandel, specialisatie en deregulering van productie wint de intensieve landbouw terrein en ontvangt ze een steeds groter deel van de overheidssteun. Vandaag gaat ongeveer 65% van de Europese landbouwsubsidies naar intensieve veehouderij en de teelt van gewassen bestemd voor veehouderij. Het is schrijnend om te zien dat tot op vandaag familiale landbouwbedrijven in harmonie met natuur en omgeving geen overnemer vinden omdat het beleid net streeft naar opschaling tot een industrieel niveau (Dumortier et al., 2021). Wekelijks verdwijnen er in ons land gemiddeld 43 landbouwbedrijven, terwijl de overblijvende bedrijven steeds groter worden. Boerenverenigingen zoals MAP, FUGEA, MIG of ECVV ijveren ervoor om het landbouw- en milieubeleid te heroriënteren in de richting van een agro-ecologische landbouw, waarbij landbouw hand in hand gaat met natuurlijke systemen.

Gebruik het natuurlijk systeem als gids

De locatie van steden en dorpen werd in het verleden doorgaans bepaald door de fysisch-geografische kenmerken van het landschap: de samenvloeiing van rivieren, een minder steile helling, een geschikte bodem voor landbouw of een aangenaam microklimaat. Die band met het landschap is vandaag op veel plaatsen verdwenen. Door het ontwerp (van wijken of gebouwen) opnieuw beter af te stemmen op het natuurlijk systeem (bodem, water, landschap) ontstaat een win-win: je creëert aangename verblijfplekken voor mensen én je kan tegelijk ecosystemen herstellen en versterken. Steeds meer (klimaat)wetenschappers zijn ervan overtuigd dat zogenaamde 'nature-based solutions' vaak het meest efficiënt zijn. Inzicht in het belang van ecosystemendiensten groeit wereldwijd: het goed functioneren van menselijke samenlevingen is slechts mogelijk wanneer ecosystemen intact blijven of hersteld worden (Jacobs et al., 2014).

Een project afstemmen op het ecosysteem vereist een grondige analyse van het landschap. Een goed plan speelt namelijk in op de typische kenmerken van de plek, zoals bodemgesteldheid, reliëf, microklimaat, vegetatie, enzovoort. De 'Atlas van Traditionele Landschappen' (Antrop, 1989) kan zeker en vast inspiratie bieden, alsook de vele kaarten op geopunt.be of klimaatportaal.be. Ook bestaande woonwijken zullen we moeten aanpassen aan het natuurlijk systeem om onder andere de gevolgen van de klimaatverandering te kunnen opvangen. Ook de toekomstbeelden die Natuurpunt ontwikkelde voor vijf kenmerkende landschappen in Vlaanderen kunnen inspirerend werken (Natuurpunt, 2022).

De toekomst van natuur in de stad

Project 12: Stedelijk Systeem Kust

De studie 'Stedelijk Systeem Kust' voert onderzoek naar mogelijke transformaties van de bebouwde omgeving in de Vlaamse kustgemeenten en het aanpalende hinterland, om te komen tot een robuust stedelijk systeem. Het onderzoek kadert binnen LABO RUIMTE, een platform voor ontwerpend onderzoek naar complexe ruimtelijk-maatschappelijke vraagstukken. In dit onderzoek gaan het Team Vlaams Bouwmeester, het Departement Omgeving, de OVAM en de provincie West-Vlaanderen na in hoeverre de reconversie van de kust een mogelijk antwoord kan bieden op de grote transitieopgaven op het vlak van milieu, klimaat, economie en maatschappij. Een van de onderzoeksvragen luidt: hoe kunnen we de natuurlijke structuur inzetten als startpunt voor adaptatie?

PROJECT

Een van de onderzoeken richt zich op de problematiek van het wonen, en meer bepaald van de verkavelingen. Die zijn in de kustzone veelal gelegen in de oude duingebieden of in de polders in het hinterland. Wonen in de duinen is een droom voor velen. Tegelijk willen bewoners van de duingebieden het duinzand zoveel mogelijk buiten hun kavel houden en een keurig gazon aanleggen. Dat kost erg veel onderhoud en water, en vaak groeien er invasieve plantensoorten die het ecosysteem van de duinen bedreigen. Dankzij het project stimuleren bewoners samen met tuincentra en natuurorganisaties een meer duinvriendelijke inrichting van de tuinen. Tegelijkertijd zet het plan in op gebiedsspecifieke bebouwing, die aangepast is aan het leven in de duinen.

Ook in de achtergelegen polders bevinden zich heel wat verkavelingen. Maar terwijl de historische polderdorpen vaak gebouwd zijn op de hoger gelegen, zandige kreekruggen, liggen de naoorlogse verkavelingen veelal buiten de kernen, in de lagergelegen en overstromingsgevoelige gebieden. Voor de slechtst gelegen wijken in krimpgebieden gaat het ontwerpsteam op zoek naar een strategie voor uitfasering, waarbij de woonwijken langzaam

verdwijnen, en ruimte teruggeven wordt aan landbouw of natuur. Of zoals voormalig Vlaams Bouwmeester Leo Van Broeck stelt: "De onvermijdelijke herijking van het ruimtelijk systeem van de kust in het kader van de klimaatverandering biedt ons tegelijk de gelegenheid om ook het oorspronkelijke ecologische DNA van onze kustgebieden, met hun duinen, slikken en schorren, in ere te herstellen en te versterken."

PROJECTGEGEVENS

Stedelijk Systeem Kust (2017)

Opdrachtgever

Team Vlaams Bouwmeester,
Departement Omgeving en OVAM

Ontwerpteam

Tractebel, FABRICations en
H+N+S landschapsarchitecten

Ligging

Vlaamse kust

Inzender dossier

Ewald Wauters (Tractebel)

Vlaanderen is de Europese koploper op het vlak van verharding. Volgens het Ruimterapport heeft Vlaanderen in vergelijking met het Europese gemiddelde veel verharding: meer dan 15% van onze bodems zijn verhard. Meer dan 60% van de verharding bestaat uit wegen, opritten en terrassen. Slechts 38% van de verharde ruimte is effectief bebouwd (RURA, 2021). De verharding neemt elk jaar toe en dat zorgt niet alleen voor een verlies aan open ruimte, maar ook aan ecosysteemdiensten (Vermeiren, 2019). De bodem vervult namelijk veel functies die het ecologisch evenwicht in stand houden. Als een verharding de bodem afdicht, gaan die functies verloren. Ontharden is belangrijk, maar uiteraard is verharding vermijden nog beter. Interessant is het voorbeeld van Gent, dat vanaf 2023 een 'verhardingstaks' wil invoeren voor inwoners die te veel beton of asfalt gebruiken op hun eigendom. Ook de Vlaamse overheid erkent het probleem en stelt in de Strategische visie van het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen: "Open en onverharde ruimte is een intrinsiek waardevol goed. Om die intrinsieke waarden te behouden, is het nodig de open en onverharde ruimte maximaal te vrijwaren en de functionele samenhang van de open ruimte en de landschappelijke structuur te versterken." (Cabus, 2018, p. 54) Ontharden biedt heel wat voordelen:

↳ Het regenwater kan in de bodem dringen. Er moet minder hemelwater worden afgevoerd en dat verlaagt de kans op wateroverlast, ook stroomafwaarts van de stad. Tegelijkertijd worden de grondwaterreserves weer aangevuld.

↳ De bodemkwaliteit verbetert. Afdedichte bodems verliezen vrijwel al hun functies. Door ontharding kan de bodem zijn functies (biodiversiteit, humusopbouw, koolstofopslag, waterinfiltratie, herstel van schimmelmicrobiële gemeenschappen) herstellen.

↳ De biodiversiteit neemt toe. Plekken met planten en bomen trekken vogels en insecten aan, hoe klein de oppervlakte ook is. Daardoor krijgt de biodiversiteit meer kansen. Dat is goed voor de natuur, maar ook voor de mens. Meer groen rondom ons heeft een positieve impact op onze fysieke gezondheid.

↳ Water en groen in de stad zorgen voor afkoeling in de zomer. De verharde en donkere oppervlakken in de stad absorberen de zonnewarmte, waardoor het er gemiddeld warmer is dan in het omliggende landelijke gebied (het zogenaamde 'stedelijk hitte-eilandeffect'). Dat zorgt ook voor minder kans op oversterfte tijdens hittegolven, vooral bij ouderen, zoals in augustus 2020 het geval was.

↳ De belevingswaarde vergroot. Een groene leefomgeving geeft niet alleen letterlijk meer zuurstof, maar zorgt ook voor mentale rust. We voelen ons beter in ons vel tussen het groen en bij het horen van tjilpende vogels.

Er zijn gelukkig steeds meer mensen en organisaties die beseffen dat het hoog tijd is om actie te ondernemen en te ontharden waar mogelijk. Zo startten Infopunt Publieke Ruimte en Aquafin de campagne 'Operatie Perforatie', Departement Omgeving lanceerde de 'Proeftuinen Ontharding' en RE-MOVE en de Vlaamse regering riepen de 'Blue Deal' in het leven.

De stad Vilvoorde ontving via Operatie Perforatie een subsidie om het graspleintje aan de Wilgenstraat opnieuw in te richten. Drie doelstellingen stonden voorop: het hemelwater maximaal opvangen, zoveel mogelijk materialen hergebruiken en de plek nieuw leven inblazen.

CONTEXT

De Wilgenstraat is een belangrijke nieuwe 'groene parel' in de 'groene ketting' die Vilvoorde wil ontwikkelen in de sociale woonwijk Far-West. Door haar locatie op het tracé vormt het pleintje de ideale plek om het zachte netwerk te versterken. Centraal gelegen tussen vijf scholen en een kinderdagverblijf, aanliggend aan een school voor beroepsonderwijs en de lokalen van de scouts en de gidsen, is deze vernieuwde groene ruimte een aanvulling op de bestaande formele groenstructuren in de omgeving.

PROCES

Eind 2018 diende stad Vilvoorde het project 'Groene Parels Far-West' in voor Operatie Perforatie. In 2019 ontving ze de aangevraagde subsidie. In maart 2020 stuurde de stad een offerteaanvraag uit. Enkele maanden later, in juni 2020, startte landschapsarchitect Davy Van Laere met het ontwerp. In oktober 2020 vond een informatiemoment voor de omliggende bewoners plaats. De uitvoering liep van januari tot april 2021.

Verharding maakt plaats voor water

PROJECTGEGEVENS

Wilgenstraat, Vilvoorde
(2020–2021)

Opdrachtgever

Stad Vilvoorde

Ontwerpteam

Davy Van Laere Landschaps
& tuinarchitectuur

Ligging

Wilgenstraat – Groenstraat,
Vilvoorde

Inzender dossier

Davy Van Laere Landschaps
& tuinarchitectuur

Verharding maakt plaats voor groen

PROJECT

Met beperkte aanpassingen hebben de ontwerpers het kale grasplein met weinig ecologische betekenis opgewaardeerd tot een groene, klimaatbestendige en kwalitatieve verblijfsruimte voor de buurt. De ingrepen in een notendop: wadi's en bloemenweides voor fauna en flora, een natuurlijk speelparcours voor kinderen, enkele podia voor passanten en een duidelijke, veilige circulatie voor alle weggebruikers.

Bij het doel om de plek klimaat- en toekomstbestendiger te maken, werden de bestaande bomen niet vergeten: zij kregen een hoognodige standplaatsverbetering. Als verwijzing naar de naam van het plein werden drie wilgen aangeplant die vrijuit mogen groeien. De andere soorten die aan de wadi's staan, zoals elms, berk en haagbeuk, zullen beheerd worden als hakhout. Het snoeiafval kan gewoon op de takkenwal achtergelaten worden. De combinatie van meerdere bloemenmengsels en verscheidene water- en moerassoorten zorgt niet alleen voor een kleurrijk en natuurlijk beeld, het trekt ook diverse soorten insecten en vlinders aan die er voordien geen voedselbron vonden.

Een van de doelen bestond erin om een maximum aan materiaal te hergebruiken en dus ter plaatse te houden. Zo werden er boordstenen hergebruikt als kantopsluiting en als zittribune aan het trapveld, de betontegels van de voetpaden kregen een nieuw leven in zitmuurtjes en de minder vitale bomen maken nu deel uit van een speelparcours. De mozaïek-kasseien, die dienen als invulling van de grasbetontegels en die zorgen voor een comfortabel pad, werden gerecupereerd van een andere werf. Ook grond werd hergebruikt: de uitgegraven grond van de wadi's werd integraal gebruikt voor het aanleggen van een omwalling rond de speelzone, die voor de nodige veiligheid en geborgenheid zorgt.

Project 14: Klimaatspeelplaats, Kortrijk

Op de speelplaats van de Sint-Paulusschool in Kortrijk komen de kinderen weer in contact met de natuur. De speelplaats werd van een betonnen vlakke omgetoverd in een prikkelend speel- en leerlandschap, waar speelnatuur, een flinke dosis spelimpulsen en biodiversiteit een plek kregen. Dit was een van de 23 geselecteerde projecten voor de Proeftuinen Ontharding 2018 van het Departement Omgeving.

CONTEXT

De Sint-Paulusschool is een basisschool voor 480 leerlingen in het kleuter- en lager onderwijs. De site zit geklemd tussen de spoorverbinding Kortrijk-Rijsel en de wijk Pottelberg. Voor de kinderen in de buurt zijn er bitter weinig speelpleintjes, speelnatuur en speelkansen. De school trok dan ook snel de conclusie dat de speelplaats niet enkel tijdens de schooluren, maar ook na schooltijd open moest staan voor buurtbewoners, kinderen en jeugdorganisaties. Hiervoor werd een registratiesysteem met badges uitgewerkt. Tijdens de vakanties organiseren ouders er een gedeelde kinderopvang onder de noemer 'Paulus speelt'. Scoutsgroep Willem van Saeftinghe maakt elke zaterdag gebruik van de speelplaats. Daarnaast kunnen ouders van de schoolkinderen gebruikmaken van de speelplaats voor verjaardagsfeestjes. Tot slot hebben enkele ouders met hulp van de school een bijenproject opgestart op de groene speelplaats: 'Bie Paulus'. In een oude, aangepaste zeecontainer staan een zestal bijenkasten. Dit levert heel wat honing op én leuke leerprojecten met de kinderen!

PROCES

Het verhaal startte in het voorjaar van 2016 na de projectoproep 'Pimp je speelplaats'. De kerngroep Team Speelplaats (leerkrachtenwerkgroep) stelde een enquête op om ouders, leerkrachten en leerlingen te bevragen. Ze konden aangeven wat nu al leuk was op de speelplaats, wat er volgens hen ontbrak en wat er zeker wel of niet moest komen. In het totaal vulden 260 deelnemers de enquête in.

In 2017 besliste de groep om in zee te gaan met ontwerpbureaus Studio Basta en Fris in het Landschap. De plannen, tekeningen en maquettes waren dankbare hulpmiddelen om de nodige subsidies binnen te halen. Het ontwerpproces duurde zo'n anderhalf jaar. Samen met studiebureau Atelier Ruimtelijk Advies (ARA) werden alle technische knopen ontward.

Avontuur op de speelplaats

PROJECT

Zoals bij zoveel scholen in Vlaanderen was de speelplaats bijzonder troosteloos ingericht, met de typische 30 × 30 betontegels als ondergrond. De leerlingen en leerkrachten droomden van speelheuvels, waar speelgroen gecombineerd wordt met natuurlijke materialen. Sport en 'outdoor learning' moesten er een vaste plek hebben. Het plan was goed voor 4000 m² ontharding, waardoor 145.000 liter hemelwater opgevangen en hergebruikt wordt. Het hemelwater dat op de speelplaats valt, infiltreert optimaal in de bodem via een infiltratiebekken van 145 m³ onder de sportvelden of via de plantvakken. Tegelijk werd de riolering volledig vernieuwd en gescheiden aangelegd.

LESSEN

Hou rekening met een termijn van vier tot vijf jaar van start tot afwerking. Zoek daarom mensen in je team bij wie dezelfde goesting leeft. Gelukkig is er heel wat materiaal beschikbaar: volg de stappen van Kind & Samenleving, Pimp je speelplaats of MOS, en ga op bezoek bij soortgelijke projecten. Steel met je ogen. Sluit geen compromissen op het vlak van veiligheid voor kinderen. Laat je speelterrein al van bij het ontwerp bekijken door experts op het vlak van speelveiligheid. Probeer de directie aan je kant te krijgen met een goede visie en een duidelijk plan. Gebruik de expertise van ontwerpers en studiebureaus als je 'all the way' wil gaan. Zoek partners om de kosten te drukken en om zaken zoals het beheer na de aanleg, in overleg aan te pakken. Investeren in duurzame materialen en een duurzaam ontwerp levert op termijn meer op dan dat het kost. Kinderen zijn de beste ambassadeurs. Zoek een wervende titel voor het project en ga aan de slag met de kinderen. De volwassenen zullen volgen.

Spelen is plezieriger in het zand en tussen het groen

PROJECTGEGEVENS

Klimaatsspeelplaats, Kortrijk
(2017–2018)

Opdrachtgever

VBS Sint-Paulus

Ontwerper

Studio Basta en Fris in het Landschap, Atelier Ruimtelijk Advies (ARA) (ontwerp), GROWEBO TACK Gebr. (uitvoering)

Ligging

VBS Sint-Paulus, Burgemeester Felix de Bethunelaan 1, Kortrijk

Inzender dossier

Cedric Ryckaert (VBS Sint-Paulus)

Project 15: Tuinstraten, Antwerpen

Met het pilotproject Tuinstraten van de stad Antwerpen vergroenen en verblauwen vijf districten vijf geselecteerde straten. Op die manier probeert stad Antwerpen in te spelen op de klimaatverandering, want het klimaat wordt steeds extremer en minder voorspelbaar. In een permanente Tuinstraat wordt gestreefd naar het maximaal vergroenen en verblauwen van de straat door de bestaande verhardingen te vervangen door onder meer plantvakken, bomen, kruiden- en moestuintjes, wadi's, grasperkjes of klimplanten.

De stad wil met de pilotprojecten experimenteren met de projectaanpak, de manier van samenwerken met bewoners, het toepassen van nieuwe technieken en het onderhoud na de aanleg. De intentie is om de verschillende aspecten van de Tuinstraat te optimaliseren en een breed en duurzaam draagvlak bij de bewoners te creëren, zodat in de toekomst de Tuinstraat meer en gemakkelijker in de stad toegepast kan worden.

PROCES

Aan het pilotproject Tuinstraten ging een uitgebreid voortraject vooraf, in een samenspel tussen 'bottom-up' en 'top-down'. In 2015 kondigde de toenmalige schepen van stadsontwikkeling de komst aan van twee Tuinstraten in twee districten. Door allerhande formele perikelen liep het traject vertragingen op. Van die vertragingen maakte burgercollectief 'Antwerpen aan 't woord' gebruik om proactief te experimenteren en om het beleid van de stad en de districten te beïnvloeden. Het burgercollectief deed een open oproep in 2017. Maar liefst negentig straten stelden zich kandidaat om tijdelijk te experimenteren met een Tuinstraat. In die zomer werd er in drie straten geëxperimenteerd met een cocreatietraject, tijdelijke invulling en het beheer van een Tuinstraat. Die kennis, ervaring, inzichten hadden een grote invloed op het pilotproject Tuinstraten, dat eind 2017 een doorstart kreeg.

PROJECT

De Tuinstraat wordt beschouwd als een belangrijke maatregel voor de stad om zich aan te passen aan de effecten van de klimaatverandering, zoals wateroverlast en hittestress. Een Tuinstraat verhoogt ook de kwaliteit van de woonomgeving in een straat, omdat het een rustiger, groener en mooier straatbeeld creëert. Een Tuinstraat bevordert eveneens de sociale interactie en het buitenleven in een straat.

Een van de vijf straten is de Lange Ridderstraat in Sint-Andries (district Antwerpen). De Lange Riddersstraat is een smalle doorgangsstraat waar weinig plaats is. Daarom wordt er in de hoogte geplant. De participatie van de buurtbewoners staat altijd centraal. Zij denken mee met de stad over wat een Tuinstraat voor hen betekent en wat voor hen haalbaar is.

Samenwerken aan een groene wijk

LESSEN

In eerste instantie selecteerde de stad zelf de straten waar Tuinstraten aangelegd zouden worden. Dat maakte dat er niet echt draagvlak aanwezig was bij aanvang van het cocreatietraject. Een open oproep is meer aangewezen om straten te selecteren.

Het participatietraject kan best zo vroeg mogelijk starten, nog voor het opstellen van de projectdefinitie. Participatie kan wel degelijk starten van een 'blanco blad'. Een ander, intensiever ontwerp- of participatieproces is noodzakelijk om burgers echt betrokken te krijgen, ook voor het beheer achteraf.

Een tijdelijke opstelling is ideaal om bepaalde zaken goedkoop en snel uit te testen. Bijvoorbeeld met betrekking tot de impact op de sociale cohesie of het beheer. Een collectief beheer van de straat werkt beter dan een individuele benadering waarbij ieder voor zijn eigen deur snoeit en maait. Een nieuw soort partnership 'publiek-collectief' is noodzakelijk voor de opschaling naar stedelijk niveau. Burgers en groendiensten kunnen samen instaan voor het beheer van Tuinstraten.

PROJECTGEGEVENS

Tuinstraten, Antwerpen
(2015–2021)

Opdrachtgever

Stad Antwerpen

Ontwerpteam

Stad Antwerpen en VK Architects & Engineers

Ligging

Lange Ridderstraat, Antwerpen

Inzender dossier

Koen Wynants
(Commonslab Antwerpen)